

OPENBARING

Inleiding deel 2-Symbolen en beelden

De symbolische taal, getallen en
oudtestamentische beelden in Openbaring

GELEZEN UIT

Herziene Statenvertaling

BELUISTER OF BEKIJK

versvoorvers.org/openbaring/inleiding-deel-2-symbolen-en-beelden

BELUISTER OF BEKIJK

Inhoud

1	Apostolisch auteurschap als criterium	3 min	5
2	Johannes als auteur van Openbaring	2 min	6
3	Waarom Openbaring niet letterlijk is	4 min	7
4	De taal van apocalyptische literatuur	2 min	9
5	Dieren als apocalyptische symbolen	2 min	10
6	De bruid, de hoer en de twee steden	3 min	11
7	Symbolische namen voor mensen en plaatsen	3 min	13
8	Kosmische beelden van politieke omwenteling	2 min	14
9	De vallende ster en demonische sprinkhanen	2 min	15
10	Zeven als getal van volmaaktheid	4 min	17
11	Een derde als aanzienlijke minderheid	2 min	19
12	Twaalf en duizend als symbolische getallen	2 min	20
13	Symbolische tijdsaanduidingen	3 min	21
14	De mogelijke indeling in zeven bedrijven	3 min	24

15	Parallele visioenen en oordeelsreeksen	3 min	25
16	Verwevenheid met het Oude Testament	4 min	26
17	Oude beelden met een nieuwe betekenis	3 min	28
18	Christus' bloed als beeld van de uittocht	3 min	29
19	Egypte en de draak als vervolgers	2 min	31
20	De plagen en het lied van Mozes	2 min	32
21	De hemelse tabernakel in Openbaring	2 min	33
22	Ballingschap en de val van Babylon	2 min	34
23	De Eufraat en de historische val van Babylon	4 min	35
24	De twee getuigen als beeld van Christus	4 min	37
25	Vier benaderingen zonder vastgelegde voorkeur	2 min	39
	Om verder te lezen		40

1

Apostolisch auteurschap als criterium

De vorige keer hebben we het over het auteurschap gehad, omdat ik het auteurschap van een bepaald boek van het allergrootste belang vind. Als de auteur een apostel van Jezus Christus is, dan horen zijn geschriften op grond daarvan thuis in het Nieuwe Testament. Dat is in feite het vereiste waaraan een boek moet voldoen om in het Nieuwe Testament te worden opgenomen.

Mensen zeggen: „Waarom zijn de gnostische evangeliën niet in het Nieuwe Testament opgenomen? Waren er naast deze 27 boeken niet nog veel meer boeken die ze erin wilden opnemen, maar die iemand eruit heeft gehaald?” Het populaire verhaal luidt dat Constantijn ze heeft verwijderd omdat hun theologie hem niet beviel. Dat heeft natuurlijk niets met de waarheid te maken. De keuze van de boeken van het Nieuwe Testament was gebaseerd op één criterium: is het apostolisch?

De reden dat bijvoorbeeld de gnostische evangeliën niet in onze Bijbel staan, is dat ze niet door apostelen zijn geschreven, hoewel de auteurs logen en beweerden dat dit wel zo was. De gnostische evangeliën, waarover we tegenwoordig zoveel horen, zijn in de tweede en derde eeuw geschreven, toen de apostelen allang dood waren. Maar de auteurs beweerden dat Petrus, Thomas, Filippus en Maria Magdalena de schrijvers waren. Het waren echter leugenaars.

Als je overweegt een boek in de Bijbel op te nemen en de allereerste regels van het boek een leugen zijn, roept dat vragen op over de echtheid van de rest van het boek. Als de auteur niet de waarheid kan vertellen over wie hij is, wie weet dan of hij over wat dan ook de waarheid kan vertellen? Daarom staan de gnostische evangeliën niet in onze Bijbel, samen met veel andere werken die zijn afgewezen.

Het criterium voor het opnemen van een boek in de Bijbel, althans in het Nieuwe Testament, is dat het geschreven moet zijn door een apostel of ten minste door een medewerker van de apostelen. Dat wil zeggen: iemand die zo nauw met de apostelen verbonden was dat hij onmogelijk zonder hun toezicht geschreven kan hebben.

Iemand als Lukas bijvoorbeeld, die voortdurend met Paulus meereisde en ongetwijfeld zowel Lukas als Handelingen schreef terwijl Paulus bij hem was, heeft die boeken waarschijnlijk niet stiekem naar buiten gebracht zonder ze door Paulus te laten bekijken. Handelingen ging tenslotte grotendeels over Paulus. Ik betwijfel of Lukas dat zou hebben gepubliceerd zonder Paulus het op zijn minst te laten proeflezen. Het feit dat Lukas zo nauw met Paulus verbonden was, betekent dat zijn boeken apostolisch zijn, of in elk geval apostolische goedkeuring hebben gekregen.

Zo reisde ook Markus met Petrus mee. Hoewel Markus geen apostel was, wordt zijn boek als apostolisch beschouwd, omdat de vroege kerkvaders zeiden dat Markus eenvoudigweg vertaalde wat Petrus predikte. Dat evangelie, dat wij het Evangelie naar Markus noemen, is dus in werkelijkheid het Evangelie volgens Petrus, zoals vertaald door Markus.

2

Johannes als auteur van Openbaring

Met andere woorden, om een boek in onze Bijbel, in ons Nieuwe Testament, op te nemen, moet de auteur apostolisch zijn. Is de auteur van Openbaring apostolisch? Het heeft lang geduurd voordat de kerk daarover een besluit nam. Het boek Openbaring was het laatste boek dat door de kerk in het Nieuwe Testament werd opgenomen. Pas in het jaar 396 na Christus besloot de kerk uiteindelijk het op te nemen.

De vraag was of het geschreven was door de apostel Johannes of door een andere Johannes. De auteur verwijst vijf keer naar zichzelf als Johannes. Hij zegt eenvoudig:

Ik, Johannes.

Hij zegt niet welke Johannes hij is, en dat is een van de sterkste argumenten dat hij de apostel was. In de tijd van de apostel Johannes zou iedereen die Johannes heette, hebben moeten zeggen wie hij was, tenzij hij de apostel Johannes was. De apostel Johannes was de beroemdste Johannes in de gemeente en in die tijd waarschijnlijk de laatste nog levende apostel. Alleen maar „Johannes” zeggen, zou de apostel Johannes

in gedachten hebben geroepen, tenzij iemand er een nadere aanduiding aan had toegevoegd: „Nee, ik ben Johannes, die andere man. Ik ben niet dé Johannes. Ik ben een andere Johannes.”

De auteur noemt zichzelf eenvoudigweg Johannes. En de vroege kerk zei overwegend dat dit de apostel Johannes was; dat geldt voor alle kerkvaders van wie de geschriften tot ons zijn gekomen: de zoon van Zebedeüs, de broer van Jakobus, een van de vier vissers, een van de twee zonen van de donder, een van de twaalf apostelen, een van de drie uit de binnenste kring en degene die Jezus liefhad. Die Johannes.

Als het die Johannes was die het schreef, dan hoort het boek in onze Bijbel thuis, net zoals het Evangelie naar Johannes, de brieven van Johannes of ieder ander boek dat door welke apostel dan ook geschreven is, in onze Bijbel thuishoort. Ik aanvaard dat Johannes het inderdaad heeft geschreven. Maar daarover bestond enige tijd onenigheid, en sommigen betwisten het nog steeds, omdat de stijl van het Grieks in Openbaring heel anders is dan in de andere geschriften waarvan bekend is dat ze van Johannes zijn. Sommigen hebben gedacht dat een andere man het geschreven moet hebben. Maar we hebben het de vorige keer gehad over verschillende redenen waarom die stijl anders kon zijn en het werk toch van dezelfde man kon zijn. Daar zullen we niet opnieuw op ingaan.

3

Waarom Openbaring niet letterlijk is

We komen nu bij belangrijke overwegingen die we moeten onderzoeken als we wijs willen worden uit wat er in een werkelijk nogal raadselachtig boek staat, een boek met symbolen die de meeste mensen voor een raadsel stellen. Misschien moet ik zeggen dat ze alle mensen voor raadsels stellen, behalve degenen die niet beseffen dat ze voor een raadsel staan. Er zijn mensen die na de eerste keer lezen zeggen: „O, ik begrijp het.” Wat ze bedoelen is: „Ik neem het gewoon zoals het er staat. Ik lees gewoon wat er staat en ik geloof wat er staat.”

Ik heb mensen horen zeggen: ‘God zegt wat Hij bedoelt, en Hij bedoelt wat Hij zegt.
Dus als er staat:

En de wijnpersbak werd getreden buiten de stad, en er kwam bloed uit de wijnpersbak, tot aan de tomen van de paarden, zestienhonderd stadiën ver.

OPENBARING 14:20

dan is dat zo. Het bloed zal letterlijk tot aan de tomen van de paarden stromen. God zou het niet zeggen als Hij het niet bedoelde.’ Aan de andere kant staat het boek vol symboliek, en je kunt niet alles zomaar letterlijk nemen. In Openbaring 5:6 bijvoorbeeld ziet Johannes Jezus. Hoe ziet Jezus eruit? Jij en ik zouden vermoeden dat Jezus eruitziet als een mens met gaten in Zijn handen en voeten. Zo zag Hij eruit toen Hij na Zijn opstanding aan Zijn discipelen verscheen en toen Hij naar de hemel opvoer. Maar wanneer Johannes Jezus in Openbaring 5:6 ziet, ziet hij:

En ik zag, en zie: te midden van de troon en van de vier dieren en te midden van de ouderlingen stond een Lam als geslacht, met zeven hoorns en zeven ogen. Dat zijn de zeven Geesten van God, die uitgezonden zijn over heel de aarde.

OPENBARING 5:6

Ik denk dat ieder redelijk mens zou onderkennen dat dit een symbolische beschrijving van Jezus is. Hij is niet letterlijk een lam. Hem het Lam noemen brengt bepaalde informatie over Zijn verlossende offer over, maar Hij is geen lam. Hij heeft geen wol. Hij loopt niet op vier poten. Hij heeft geen gespleten hoeven. Hij heeft geen zeven ogen en zeven horens. Zo monsterlijk is Hij niet. Maar zeven ogen en zeven horens zijn zeer betekenisvolle symbolen binnen de Joodse symboliek en numerologie. We kunnen dus zien dat Jezus helemaal niet letterlijk wordt afgebeeld.

Zoiets als zevenentwintig keer wordt Hij in het boek het Lam genoemd. Dat is de gebruikelijke aanduiding voor Jezus: het Lam. En dat is een symbool. Zoals ik de vorige keer zei, zijn we er zo aan gewend om Jezus als het Lam van God te zien, of Hem

in de christelijke iconografie en klassieke kunst zelfs als een lam af te beelden, dat we vergeten dat een lam geen letterlijke beschrijving van Hem is. Hij is echt geen lam. Hij is een persoon, een mens. Maar Hij wordt het Lam genoemd, en dat is een symbolische manier om over Hem te spreken.

De duivel wordt een draak genoemd. De duivel is geen draak. Hij is een geest. Hij is geen mythisch beest, en hij is ook niet letterlijk een slang. Zo wordt hij ook genoemd. De duivel is geen reptiel. Hij is een geestelijk wezen, maar hij wordt symbolisch afgebeeld als een draak en als een reptiel. Zo is Openbaring. Het is in symbolen geschreven.

Mensen zeggen: 'Ik neem het gewoon letterlijk.' Dan zullen ze het verkeerd begrijpen. Ze zijn in de war, maar ze weten niet dat ze dat zijn. Degene die er veel beter aan toe is, leest het boek Openbaring, weet dat hij in de war is en weet dat hier meer aan de hand is dan je op het eerste gezicht ziet. Er zijn dingen om over na te denken, dingen om te onderzoeken, dingen om te overdenken, dingen om voor te bidden en dingen waarbij je Schrift met Schrift moet vergelijken om begrip te krijgen en ze te interpreteren. Dat is wat een boek als dit vereist.

4

De taal van apocalyptische literatuur

Ik zei al dat ik soms mensen ontmoet die zeggen: 'De Bijbel is niet voor geleerden geschreven. Waarom zouden we Grieks of Hebreeuws moeten leren? De Bijbel is voor gewone mensen geschreven.' Maar het antwoord is dat de Bijbel geschreven is voor gewone mensen die Grieks en Hebreeuws lezen, niet voor mensen die Engels lezen. Mensen die geen Grieks en Hebreeuws lezen, moeten die talen bestuderen om de Bijbel te kennen. Wij kennen die talen niet intuïtief. Zij wel.

Gewone mensen wisten toen al bepaalde dingen waarvoor wij heel veel moeten studeren om ze te weten. Ze wisten wat apocalyptische literatuur was. Ze lasen er veel van. Ze wisten dat bepaalde boeken geschreven waren om bepaalde ideeën op een bepaalde, vreemde manier over te brengen. Ze hadden veel boeken van dat type gelezen. Wij niet. Het boek Openbaring is misschien het enige boek van dat soort dat

we gelezen hebben. En als we nog andere hebben gelezen, zijn dat waarschijnlijk Daniël of Zacharia. Maar we lezen niet veel boeken zoals dit. Daarom is het voor ons nuttig om het hele genre van de apocalyptische literatuur te bestuderen, al zou dat voor de oorspronkelijke lezers niet nodig zijn geweest. Die vertrouwdeheid was bij hen al aanwezig als onderdeel van hun denkwereld. Bij ons is die niet af fabriek ingebouwd. Wij moeten dit leren. Daarom moeten we ons in deze zaken verdiepen.

5

Dieren als apocalyptische symbolen

Eén ding dat we over Openbaring moeten begrijpen, is dat het stilistische kenmerken heeft die andere boeken van het Nieuwe Testament niet hebben. Sommige boeken van het Oude Testament hebben ze wel. Ik noemde Daniël en Zacharia. Ezechiël heeft ze ook, maar de meeste boeken van zelfs het Oude Testament hebben ze niet. Het is behoorlijk ongebruikelijk om in de Bijbel apocalyptische geschriften aan te treffen, maar het is niet iets volkomen onbekends. Het is alleen ongebruikelijk.

Ik wil het hebben over de symboliek die in het boek Openbaring wordt gebruikt. Om te beginnen zien we bij het lezen van het boek dat mensen, volken en geestelijke wezens, zoals de duivel, demonen of Jezus, als dieren worden afgebeeld. Ik noemde al dat Jezus als een lam wordt afgebeeld. De duivel is een draak. Er is een zwerm sprinkhanen die vrijwel zeker verwijst naar demonen die als sprinkhanen worden voorgesteld. Er is een dier met zeven koppen en tien horens waarvan gezegd wordt dat het over de wereld regeert.

Zelfs de mensen die zeggen dat ze het boek Openbaring letterlijk nemen, geloven niet dat de wereld ooit geregeerd zal worden door een dier met zeven koppen en tien horens. Ze beseffen dat het voor het een of ander staat. Zodra je zegt dat het voor het een of ander staat, heb je gezegd dat het niet letterlijk is. Het staat voor iets wat letterlijk is. Zelf is het niet letterlijk. Het is een symbool. We zien dus dat allerlei soorten dieren veelvoorkomende beelden en symbolen zijn voor dingen die in werkelijkheid geen dieren zijn: mensen, geesten, volken, koninkrijken, enzovoort.

6

De bruid, de hoer en de twee steden

We zien ook dat de beeldspraak in het boek Openbaring door twee vrouwen wordt beheerst. De ene is een bruid en de andere een hoer. Ze worden ook gelijkgesteld aan twee steden. De hoer wordt gelijkgesteld aan Babylon en de bruid aan Jeruzalem. Deze metaforen worden op merkwaardige manieren met elkaar vermengd. Johannes zegt bijvoorbeeld in Openbaring 21, in de eerste verzen, en vooral in vers 2:

En ik, Johannes, zag de heilige stad, het nieuwe Jeruzalem, neerdalen van God uit de hemel, gereedgemaakt als een bruid die voor haar man sierlijk gemaakt is.

OPENBARING 21:2

Je moet je bijna alleen op de woorden concentreren en proberen je er geen beelden bij voor te stellen. Hoe maak je een stad gereed en sierlijk als een bruid? Hoe kan een stad überhaupt als een bruid worden uitgedost? Daarom beseffen we dat dit allemaal heel symbolisch is. We hebben het over iets wat symbolisch een stad wordt genoemd, maar ook symbolisch een bruid wordt genoemd.

Het blijkt dat diezelfde entiteit de vrouw van het Lam wordt genoemd. Aangezien het Lam symbool staat voor Jezus, moet de vrouw van het Lam de bruid van Jezus zijn, en dat zou de gemeente zijn. We zien dus dat de gemeente wordt afgebeeld als een vrouw, een bruid, die een zuivere en trouwe vrouw zou zijn. En ze wordt ook vergeleken met een stad, een nieuw Jeruzalem. Maar iets of iemand wordt afgebeeld als een hoer die de naam Verborgenschap, het grote Babylon draagt.

Babylon, dat in Openbaring 17 wordt onthuld, is een van die beelden waarover enige uitleg wordt gegeven, maar die uitleg helpt niet erg. Men ziet de vrouw op een beest met zeven koppen en tien horens zitten. Een engel zegt tegen Johannes:

Hier is het verstand dat wijsheid heeft: de zeven koppen zijn zeven bergen, waarop de vrouw zit. Ook zijn het zeven koningen: vijf zijn er gevallen, een is er, de andere is nog niet gekomen, en wanneer hij komt, moet hij een korte tijd blijven. En het beest dat was en niet is, is ook zelf de achtste. En hij is uit de zeven, en gaat naar het verderf.

OPENBARING 17:9-11

Nou, ik ben blij dat dit nu opgehelderd is. Dit is een van de weinige dingen die worden opgehelderd, en het is zo helder als modder. Maar aan het einde van dat hoofdstuk staat verder:

En de vrouw die u gezien hebt, is de grote stad, die koninklijke heerschappij voert over de koningen van de aarde.

OPENBARING 17:18

We moeten dus uitzoeken over welke stad Johannes te horen krijgt dat ze over de koningen van de aarde heerst. Dat is de stad die symbolisch Babylon wordt genoemd.

Het nieuwe Jeruzalem is niet het letterlijke Jeruzalem. Verborgenschap, het grote Babylon, is niet het letterlijke Babylon. En geen van beide steden is letterlijk een vrouw. Het zijn symbolen. Het boek staat vol symboliek. Van begin tot eind is het in symbolen gegoten.

7

Symbolische namen voor mensen en plaatsen

Ook krijgen personen en plaatsen symbolische namen. Zo is er een vrouw in de gemeente van Thyatira die Izebel wordt genoemd. Natuurlijk zou er een echte vrouw kunnen zijn die Izebel heet. Er is minstens één keer een vrouw met die naam geweest, maar de kans is niet erg groot dat de vrouw in deze gemeente werkelijk Izebel heette. Om te beginnen zou dat al te toevallig zijn. De vrouw die Izebel wordt genoemd, leert Gods dienaren ontucht te plegen en afgoden te aanbidden. Dat is precies wat Izebel in het Oude Testament in Israël deed. Het zou bijna al te toevallig zijn als we in de gemeente een vrouw aantreffen die dezelfde dingen leert als Izebel in het Oude Testament, en zie daar, haar echte naam is Izebel. Niet waarschijnlijk.

Ze wordt Izebel genoemd omdat ze op Izebel lijkt, net zoals Johannes de Doper Elia wordt genoemd omdat hij op Elia lijkt, of zoals Jezus bij sommige profeten in het Oude Testament David wordt genoemd omdat Hij op David lijkt. De namen van personen uit het Oude Testament worden soms gebruikt om mensen te beschrijven van wie de echte naam niet wordt gegeven, maar die op hen lijken. Een vrouw die waarschijnlijk niet Izebel heette, maar die daadwerkelijk in de gemeente van Thyatira onderwijs gaf, wordt dus Izebel genoemd. Jezus zegt:

Maar Ik heb enkele dingen tegen u: dat u de vrouw Izebel, die van zichzelf zegt dat zij een profetes is, ongemoeid haar gang laat gaan om te onderwijzen en Mijn dienstknechten te misleiden, zodat zij hoererij bedrijven en afgodenoffers eten.

OPENBARING 2:20

De stad waar de Heere werd gekruisigd, die wij Jeruzalem zouden noemen omdat dat haar naam is, wordt geestelijk Sodom en Egypte genoemd. Openbaring 11:8 zegt dat de lichamen van de twee getuigen, nadat zij waren gedood, op de straten van die grote stad lagen die geestelijk Sodom en Egypte wordt genoemd. Vervolgens zegt Johannes:

En hun dode lichamen zullen liggen op de straat van de grote stad, die in geestelijke zin genoemd wordt Sodom en Egypte, waar ook onze Heere werd gekruisigd.

OPENBARING 11:8

We weten waar de Heere werd gekruisigd: in de stad Jeruzalem. Maar ze wordt geestelijk Sodom en Egypte genoemd. Mensen en plaatsen krijgen symbolische namen.

Zoals ik al zei, is Babylon, Verborgenheid, het grote Babylon in hoofdstuk 17, duidelijk niet echt het Babylon in Mesopotamië waar Nebukadnezar regeerde, of recenter nog Saddam Hoessein. Het is niet de plaats die wij Babylon noemen. Het is die grote stad die over de koningen van de aarde heerst en de hoer die dronken is van het bloed van martelaren. Dat is tenminste wat we uit Openbaring 17 opmaken. Het is dus niet echt Babylon. Dat is een symbolische naam. Nieuw Jeruzalem is een symbolische naam. Het boek staat vol symbolische namen.

8

Kosmische beelden van politieke omwenteling

Je moet ook de veelvuldige en steeds terugkerende verwijzingen naar kosmische en geologische ontwichingen als symbolisch herkennen: zaken als aardbevingen, sterren die uit de hemel vallen en de zon die donker wordt. Deze beelden komen vrij vaak voor in bepaalde delen van het Oude Testament, terwijl ze daar in feite naar

politieke omwentelingen verwijzen. In Jesaja 13:10 spreekt Jesaja bijvoorbeeld over hoe het historische Babylon zal vallen voor de Meden en Perzen, wat in 539 voor Christus ook is gebeurd. Daar staat dat de zon verduisterd zal worden:

Ja, de sterren aan de hemel en hun sterrenbeelden zullen hun licht niet laten schijnen, de zon zal verduisterd worden wanneer zij opkomt, en de maan zal haar licht niet laten schijnen.

JESAJA 13:10

Volgens Jesaja gebeurde dit toen Babylon in de oudheid viel. Het gebeurde niet letterlijk. Dat is op zichzelf apocalyptische taal.

In Openbaring zien we dus dat soort verschijnselen. De hemelen worden opgerold als een boekrol, en dat gebeurt al vroeg in het verhaal. Als het helemaal aan het einde gebeurde, zouden we misschien zeggen: „Nou, dan zal dat wel het einde van de wereld zijn. Het doek valt, de boekrol wordt opgerold, de hemelen zijn verdwenen.” Maar het gebeurt in hoofdstuk 6, en we moeten beseffen dat de lezers dit soort taal onmiddellijk herkend zouden hebben als de taal van apocalyptische literatuur. Het is niet letterlijk zo dat sterren op de aarde vallen. Hoeveel sterren denk je dat er letterlijk op de aarde zouden kunnen vallen? Hoe groot zijn de sterren? Hoeveel zouden er op de aarde kunnen neerkomen? Zou het niet eerder zo zijn dat de aarde in een ster zou moeten vallen, en dat dit zou zijn als een BB-kogeltje dat in de oceaan valt? De sterren zijn zoveel groter dan de aarde. Beweren dat letterlijke sterren op de aarde zullen vallen—dat gaat niet gebeuren. Er zullen geen sterren op de aarde vallen.

9

De vallende ster en demonische sprinkhanen

Maar we treffen wel sterren aan die op de aarde vallen. Een daarvan heeft een sleutel van de bodemloze put: een ster met een sleutel van een put die bodemloos is. Hij opent de put, en daaruit komen deze insecten of spinachtigen, of wat het ook zijn. Er wordt

gezegd dat ze als sprinkhanen zijn, maar ze lijken niet erg op sprinkhanen, want sprinkhanen eten groene gewassen en de sprinkhanen die uit de put komen, raken geen enkel groen gewas aan. Volgens Spreuken hoofdstuk 30 geldt voor sprinkhanen:

de sprinkhaan heeft geen koning, maar hij trekt gezamenlijk ordelijk op,

SPREUKEN 30:27

Maar deze sprinkhanen hebben wel een koning over zich, die Abaddon en Apollyon heet. Deze sprinkhanen vormen geen gevaar voor planten, maar voor mensen. Ze hebben angels als schorpioenen. Ze hebben gezichten als mensen en haar als vrouwen.

Ik kende in de jaren zeventig een man die zichzelf als Bijbelleraar presenteerde en les gaf over Openbaring. Hij dacht dat de sprinkhanen wel de hippies moesten zijn, omdat ze gezichten als mannen en haar als vrouwen hebben. Hij meende het serieus. Hij was een oude man. Nu weet hij wel beter.

Maar de sprinkhanen zijn geen echte insecten. Het zijn geen echte sprinkhanen. Dat is symbolisch. Maar het punt is dat ze uit een bodemloze put worden losgelaten door een ster die met een sleutel op de aarde valt. Als je niet kunt herkennen dat dit symbolisch is, ben ik bang dat we samen niet erg ver zullen komen. Dat is niet letterlijk. Het boek staat vol symboliek.

10

Zeven als getal van volmaaktheid

Ook moeten de getallen in het boek als symbolisch worden herkend. Om te beginnen is het meest prominente getal in het boek uiteraard het getal zeven. In het Oude Testament kun je veel gevallen vinden waarin het getal zeven wordt gebruikt op plaatsen waar het heel duidelijk is dat het niet als letterlijk aantal wordt gebruikt. Er staat bijvoorbeeld:

want al valt een rechtvaardige zevenmaal, hij staat weer op,
maar goddelozen struikelen in onheil.

SPREUKEN 24:16

Of:

Ik loof U zevenmaal op een dag om Uw rechtvaardige
bepalingen.

PSALMEN 119:164

Er zijn veel verwijzingen naar zeven. Ik denk dat alle Bijbelgeleerden, ongeacht hun kijk op Openbaring, zouden zeggen dat het getal zeven in de Hebreeuwse getallensymboliek volmaaktheid of volledigheid betekent. Het betekent iets totaal.

Daarom zou een reeks van zeven oordelen verwijzen naar een totaal oordeel. Dat Jezus zeven ogen heeft, betekent dat Hij alles volledig ziet. Met andere woorden, Hij is alwetend. Dat Hij zeven horens heeft, is een beeld uit het Oude Testament. De horen staat voor macht. In de beeldspraak van het Oude Testament kan een koning of koninkrijk gewoonlijk horens hebben, zoals een ram horens heeft, of een geitenbok. In Daniël 8 komt een horen voor. Die verwijst naar politieke macht. De horen is de kracht van het dier. David spreekt in zijn psalmen voortdurend over hoe God zijn horen verhoogde. Hij heeft het erover hoe God hem tot macht verhief.

Jezus heeft zeven horens, waarbij het getal zeven volledigheid betekent. Hij heeft alle macht. Zeggen dat het Lam zeven ogen en zeven horens heeft, is eenvoudigweg een apocalyptische manier om te zeggen dat Hij alwetend en almachtig is. Het getal zeven is niet het letterlijke aantal ogen dat het gezicht van Jezus siert. Hij heeft geen horens op Zijn hoofd: niet zeven en ook geen ander aantal. Maar het getal zeven staat symbool voor volledigheid.

Dat zou voor ons een aanwijzing moeten zijn. Het getal zeven is door het hele boek Openbaring heen in het weefsel van het boek verweven. Het begint met de aankondiging dat het boek gericht is aan zeven gemeenten in Asia. Asia is in Openbaring een verwijzing naar de Romeinse provincie Asia, waarvan de grenzen overeenkomen met die van het huidige land Turkije. Het is waar dat deze zeven gemeenten bestaande gemeenten waren, maar er waren er meer dan zeven in Turkije. We weten niet hoeveel er waren, maar we kennen er nog minstens drie. Troas wordt in deze lijst niet genoemd. Kolosse lag in hetzelfde gebied. Hiërapolis ook. Die drie gemeenten worden elders in de Schrift genoemd en lagen in hetzelfde gebied, Turkije, maar ze worden hier niet genoemd. Er worden maar zeven gemeenten bij naam genoemd. Waarom? Ze worden ongetwijfeld beschouwd als vertegenwoordigers van de hele gemeente, de totale gemeente, vandaar zeven gemeenten.

In Openbaring zijn er zeven Geesten van God. Er zijn zeven engelen van de zeven gemeenten. Er zijn zeven zegels op de boekrol, die vervolgens worden verbroken, en er zijn zeven bazuinen waarop wordt geblazen. Er zijn zeven donderslagen in hoofdstuk 10. Er zijn zeven fiolen, of schalen, van toorn in hoofdstuk 16. Het getal zeven is overal doorheen geweven.

Dat zijn in feite de plaatsen waar er uitdrukkelijk wordt gezegd dat het er zeven zijn. Dat zijn de gevallen waarin er zeven bazuinen of zeven schalen zijn. Er zijn daarin nog veel andere zeventallen waarop de schrijver de aandacht niet vestigt. Zo zijn er bijvoorbeeld zeven zaligsprekingen in het boek Openbaring. Een zaligspreking is een uitspraak die begint met de woorden:

Gelukkig zijn de—

De zaligsprekingen aan het begin van de Bergrede zijn de bekendste. In het hele boek Openbaring staan zeven van zulke zaligsprekingen, en er staan nog veel andere zeventallen in het boek. Het is een boek van zeventallen. Wanneer je het getal zeven tegenkomt, moet je niet denken dat het om een statistische grootte gaat. De getallen in Openbaring zijn niet statistisch. Ze zijn impressionistisch. Ze brengen ideeën over. Zeven is het symbool van volmaaktheid.

11

Een derde als aanzienlijke minderheid

Ook andere getallen komen herhaaldelijk voor in het boek Openbaring. Wanneer de zeven bazuinen klinken, lijkt elk daarvan een derde van een bepaald gebied te treffen. Een derde van de zee verandert in bloed. Een derde van de rivieren wordt bitter. Een derde van de mensheid sterft. Er wordt vaak naar dat derde verwezen.

Ik geloof dat ik met enige zekerheid kan zeggen dat een derde een aanzienlijke minderheid betekent, hoewel dit nergens in de Schrift voor ons wordt aangeduid. Het is de grootste breuk met één als teller die kleiner is dan de helft. Het is een minderheid, omdat het minder dan de helft is, maar het is een grote minderheid. Het is de grootste breuk met één als teller die je onder de helft kunt krijgen. Het is dus een aanzienlijke minderheid.

In Zacharia hoofdstuk 8 — ik denk dat het hoofdstuk 8 is; eigenlijk zou het ook hoofdstuk 3 kunnen zijn — wordt erover gesproken dat God de stad Jeruzalem gaat zuiveren en dat een derde van hen gespaard zal worden en twee derde zal worden uitgeroeid. Het betekent eenvoudigweg een overblijfsel, een aanzienlijke minderheid. Een derde zal behouden blijven. Het betekent niet letterlijk een derde.

Ezechiël kreeg de opdracht zijn hoofd kaal te scheren en zijn haar in drie delen te verdelen, een van die drie delen met een mes in stukken te hakken, een derde met vuur te verbranden en een derde in de wind te gooien en rond te laten waaien. Hij zei:

Een derde deel moet u midden in de stad met vuur verbranden als de dagen van de belegering voorbij zijn, en een derde moet u nemen en met het zwaard daaromheen slaan, en een derde in de wind verstrooien, en Ik zal het zwaard achter hen trekken.

EZECHIËL 5:2

Dit zijn geen keurig afgemeten breuken. Het betekent eenvoudigweg dat een aanzienlijk deel, een minderheid, door het zwaard zou sterven. Een aanzienlijk deel, of een minderheid, zou verstrooid worden. Daarom moet het derde in Openbaring niet als een letterlijk getal worden opgevat. Als dat wel zo was, zou het in schril contrast staan met de rest van het boek Openbaring, omdat de rest symbolisch is. Het zou heel vreemd zijn als dat getal volstrekt letterlijk was, vooral omdat het dat op andere plaatsen in de Bijbel niet is.

12

Twaalf en duizend als symbolische getallen

Het getal twaalf komt een aantal keren voor. Rond de troon zijn vierentwintig oudsten, duidelijk tweemaal twaalf. Er zijn 144.000 mensen die het merkteken van God op hun voorhoofd ontvangen voordat de oordelen in hoofdstuk 7 worden uitgestort, en zij worden opnieuw genoemd in hoofdstuk 14. 144.000 is duidelijk een veelvoud van twaalf. Het is twaalf maal 12.000.

In de stad, het Nieuwe Jeruzalem, zijn twaalf fundamenten waarop de namen van de twaalf apostelen van het Lam staan. Er zijn twaalf poorten. Het getal twaalf lijkt het getal te zijn dat Gods volk aanduidt, omdat Gods volk in het Oude Testament verdeeld was in de twaalf stammen van Israël. In het Nieuwe Testament wordt Gods volk vertegenwoordigd door de twaalf apostelen.

Veelvouden van twaalf, of eenvoudigweg het getal twaalf, duiden dus ongetwijfeld op het volk van God. Bij het aantal apostelen gaat het om een werkelijk aantal. Wanneer twaalf echter als het aantal fundamenteën van de stad wordt gebruikt, verwijst het naar de apostelen als groep. De vierentwintig oudsten vóór de troon vertegenwoordigen waarschijnlijk Gods volk. Zij zijn een symbool voor Gods volk. Dat is tenminste wat de meeste commentatoren denken, en er zijn niet veel dingen waarover de meeste commentatoren het eens zijn. Dit is een van die weinige dingen.

Waar het symbolische gebruik van getallen tamelijk interessant wordt, is bij de beroemde duizend jaar in Openbaring 20. Die zijn beroemd omdat dit de enige verwijzing in de Bijbel is naar duizend jaar, het duizendjarig rijk. Sommigen hebben gezegd dat Openbaring 20 het meest omstreden hoofdstuk in de Bijbel is, omdat theologen al sinds de vroegste tijden verdeeld zijn over de uitleg van die duizend jaar. De vroege kerkvaders waren erover verdeeld. Velen van hen geloofden dat het om een letterlijke periode van duizend jaar ging. Anderen niet.

Wat zijn die duizend jaar? Dat zullen we moeten vaststellen wanneer we bij hoofdstuk 20 komen. We zullen het in zijn context moeten bekijken en moeten zien welke aanwijzingen we hebben. Maar het volstaat te zeggen dat er geen reden is om het op te vatten als een exact letterlijk getal. Waarom zou het daar letterlijk zijn, terwijl de andere getallen dat niet zijn? Zeker als je bedenkt dat het getal duizend nergens anders in de Schrift letterlijk wordt gebruikt.

13

Symbolische tijdsaanduidingen

In de Psalmen, in Deuteronomium, in 2 Petrus en op veel andere plaatsen wordt het getal duizend gebruikt, maar nooit letterlijk.

want al de wilde dieren in het woud zijn van Mij, de dieren op duizend bergen.

PSALMEN 50:10

Precies duizend, en niet duizend-en-één? Nee, duizend heuvels.

Daarom moet u weten dat de HEERE uw God is. Híj is God, de getrouwe God, Die het verbond en de goedertierenheid in acht neemt voor wie Hem liefhebben en Zijn geboden in acht nemen, tot in duizend generaties.

DEUTERONOMIUM 7:9

Psalm 90:4 zegt:

Want duizend jaren zijn in Uw ogen als de dag van gisteren, wanneer die voorbijgegaan is, of als een wake in de nacht.

PSALMEN 90:4

Petrus zegt:

Maar laat vooral dit u niet ontgaan, geliefden, dat één dag bij de Heere is als duizend jaar en duizend jaar als één dag.

2 PETRUS 3:8

Is die 1.000 jaar letterlijk bedoeld? Volgens mij moeten we begrijpen, zoals Petrus het beslist bedoelt, dat hij het niet heeft over een letterlijke periode van 1.000 jaar die overeenkomt met een letterlijke dag. Hij zegt dat 1.000 jaar, voor ons een lange tijd, voor God als een dag is, een korte tijd.

Als de 1.000 jaar in Openbaring letterlijker bedoeld zou zijn dan op de andere plaatsen in de Bijbel waar het getal niet letterlijk bedoeld is, zou dat heel verrassend zijn. Openbaring is immers het meest symbolische boek in de hele Bijbel. Het zou vreemd zijn als geen enkel ander boek in de Bijbel het getal letterlijk gebruikt en Openbaring nu juist het boek is dat dat wel doet. Volgens mij is het een vergissing om het letterlijk op te vatten, maar ik zal nu niet uitvoerig ingaan op waar het volgens mij naar verwijst. Het is voldoende om te zeggen dat de getallen in het boek Openbaring

over het algemeen geen statistische getallen zijn. Volgens mij zijn ze dat nooit. Tegen de gemeente van Smyrna wordt gezegd dat zij tien dagen lang verdrukking zullen hebben:

Wees niet bevreesd voor wat u lijden zult. Zie, de duivel zal sommigen van u in de gevangenis werpen, opdat u verzocht wordt. En u zult een verdrukking hebben van tien dagen. Wees trouw tot in de dood, en Ik zal u de kroon van het leven geven.

OPENBARING 2:10

Ik heb nog nooit een commentator gelezen die dacht dat dit letterlijk tien dagen waren. In hoofdstuk 17 staat dat er tien koningen zijn die hun gezag één uur lang aan het beest geven:

En de tien hoorns die u gezien hebt, zijn tien koningen, die het koningschap nog niet hebben ontvangen, maar die samen met het beest één uur koninklijke macht zullen ontvangen. Dezen zijn eensgezind en zij zullen hun kracht en macht aan het beest overdragen.

OPENBARING 17:12-13

Ik ken geen enkele commentator die gelooft dat dit letterlijk zestig minuten zijn.

Deze tijdsaanduidingen zijn impressionistisch. Een uur betekent een korte tijd. Tien dagen betekent, als het gaat om in de gevangenis zitten, lang genoeg om onaangenaam te zijn, maar kort genoeg om geen crisis te zijn. Duizend jaar betekent een zeer lange tijd, een tijdsduur van vele generaties, zo lang dat je waarschijnlijk zou ophouden met tellen. Het punt is dat de getallen symbolisch zijn.

14

De mogelijke indeling in zeven bedrijven

Er is ook een interessant parallellisme in Openbaring. Ik zal daar niet al te diep op ingaan, omdat mensen het er niet over eens zijn in hoeverre dat werkelijk zo is. Sommige mensen denken dat er zeven parallelle gedeelten zijn. Dit is vooral de opvatting van degenen die aanhangen wat gewoonlijk de idealistische visie op Openbaring wordt genoemd. Zij zeggen dat Openbaring op een Grieks toneelstuk lijkt. Het heeft zeven bedrijven, en elk bedrijf is verdeeld in zeven scènes. Dat is heel mooi sluitend, en het voelt bijna vanzelfsprekend juist aan. Waarom niet? Zeven komt overal in het boek voor. Waarom zouden er geen zeven bedrijven zijn, die elk in zeven scènes zijn verdeeld?

Maar zo mooi sluitend is het eigenlijk niet. Het is mogelijk en redelijk om het boek in zeven delen te verdelen. Die delen bedrijven noemen zou aanvaardbaar zijn. Daar heb ik geen bezwaar tegen. Het boek heeft beslist zeven natuurlijke hoofddeelten. Het wordt wat lastiger om elk daarvan in zeven onderafdelingen te verdelen.

Het eerste gedeelte dat gewoonlijk wordt onderscheiden, hoofdstuk 1 tot en met 3, bestaat uit de zeven brieven aan de zeven gemeenten. Dat is compact en onmiskenbaar. Het volgende gedeelte, hoofdstuk 4 tot en met 7, gaat over de zeven zegels van het boek. Ook dat is gemakkelijk te herkennen. Vervolgens heb je de zeven bazuinen in hoofdstuk 8 tot en met 11. Maar daarna krijg je hoofdstuk 12, 13 en 14. Daar zijn geen zeventallen van wat dan ook. ‘Zeven grote tekenen in de hemel’, zeggen ze gewoonlijk. Ik heb geprobeerd ze te tellen. Je moet er een paar negeren om op zeven te blijven. Ik heb beslist vijftig commentaren op Openbaring gelezen, en daarin wordt inderdaad gezegd dat dit gedeelte zeven tekenen bevat. Ik heb geprobeerd ze zonder hulp van de commentatoren te ontdekken, maar dat lukt me niet. Ik moet de commentatoren gebruiken, omdat die tekenen niet voor de hand liggen.

Misschien zijn er in dat specifieke bedrijf inderdaad zeven tekenen. Ik zou dat niet kunnen ontkennen, maar ik zou het ook niet kunnen bevestigen. Ik zeg alleen dat het in dat bedrijf niet zo duidelijk is als in sommige gedeelten waar ze werkelijk genummerd worden, zoals de zeven schalen van toorn in hoofdstuk 16. Wanneer je

eenmaal voorbij hoofdstuk 16 bent, is het veel moeilijker om zeven van dit en zeven van dat aan te wijzen. Ik heb verschillende commentatoren dat op allerlei verschillende manieren zien doen.

Ik heb er geen bezwaar tegen als iemand zegt dat het boek Openbaring verdeeld is in zeven bedrijven, die elk zeven scènes hebben. Ik zou alleen zeggen dat de zeven scènes in sommige van die gevallen enigszins willekeurig gekozen zullen zijn. Dat zou mijn beoordeling zijn. Ik heb er in beginsel geen bezwaar tegen. Ik zeg alleen dat ik het op grond van mijn eigen onderzoek niet kan vaststellen.

15

Parallele visioenen en oordeelsreeksen

Binnen deze visie geloven veel commentatoren, en vooral de idealistische commentatoren, dat deze zeven gedeelten, deze zeven bedrijven, parallel aan elkaar lopen. In elk daarvan kan bijvoorbeeld een verwijzing naar de wederkomst van Christus worden gevonden. De idealistische visie, die ik zelf niet aanhang, stelt dat elk van deze bedrijven over het hele tijdperk van de gemeente gaat. In het ene ziet men het tijdperk van de gemeente uitgebeeld door zeven gemeenten. In het andere ziet men het door het beeld van oordelen die gedurende het hele tijdperk van de gemeente worden voorgesteld als zeven zegels die verbroken worden. Weer een ander toont zeven bazuinen, en nog een ander zeven schalen van toorn. Deze lopen in feite parallel aan elkaar.

Een van de parallellen waarop vaak wordt gewezen, en die ik buitengewoon indrukwekkend vind, hoewel ik het schema niet volledig onderschrijf, is de parallel tussen de zeven bazuinen en de zeven schalen van toorn. Die staat in de aantekeningen. De eerste bazuin en de eerste schaal treffen allebei de aarde. De tweede bazuin en de tweede schaal treffen de zee. De derde bazuin en de derde schaal treffen de rivieren. De vierde bazuin en de vierde schaal treffen de hemellichamen: zon, maan en sterren. Nog indrukwekkender dan alle voorgaande is dat de zesde bazuin en de zesde schaal de rivier de Eufraat treffen. Dat wordt specifieker en berust, als het niet zo bedoeld is, steeds meer op toeval. De zevende van beide lijkt ons bij het einde van de wereld te brengen, of in elk geval bij het einde van de reeks. Er lijkt daar dus enig

parallelisme te zijn. Over de betekenis van dat parallelisme kun je van mening verschillen, en verschillende mensen kunnen het op verschillende manieren benaderen. Veel mensen menen bijvoorbeeld dat de oordelen van de bazuinen een derde van alles treffen, terwijl de oordelen van de schalen alles in zijn geheel treffen, maar dat ze wel dezelfde gebieden treffen. De bazuinen vertegenwoordigen dan een gedeeltelijk oordeel over deze gebieden en de schalen een definitief en volledig oordeel. Dat zijn allemaal zaken waarvan we de merites zullen moeten beoordelen wanneer we bij de desbetreffende passages komen. Het enige punt dat ik maak, is dat er enkele parallellen lijken te zijn.

We vinden bijvoorbeeld de geboorte van Jezus in Openbaring 12. Met andere woorden, we vinden het begin van het tijdperk van de gemeente in hoofdstuk 12. Het is mogelijk dat we het begin van het tijdperk van de gemeente ook in hoofdstuk 20 vinden. Hoofdstuk 12 en hoofdstuk 20 zouden elkaar dan tot op zekere hoogte overlappen of parallel aan elkaar lopen. We lijken het einde van de wereld te vinden aan het einde van hoofdstuk 11 en aan het einde van hoofdstuk 19. In beide gevallen wordt dat betwist, maar het taalgebruik heeft velen tot de overtuiging gebracht dat we de wederkomst van Jezus hebben bij het blazen van de zevende bazuin in hoofdstuk 11 en bij de ruiter op het witte paard in hoofdstuk 19. Jezus zal niet twee keer terugkomen. Als deze passages over de wederkomst van Jezus gaan, wordt die op twee verschillende plaatsen besproken. Er zouden dus parallelle zaken in het boek Openbaring staan. Het is in elk geval iets om te overwegen.

16

Verwevenheid met het Oude Testament

Openbaring grijpt op een unieke manier terug op de rest van de Schriften. Anders dan de meeste boeken van het Nieuwe Testament citeert het boek Openbaring geen enkele Schrifttekst uit het Oude Testament. Nergens in het boek Openbaring staat een exact citaat uit het Oude Testament. Toch bestaat het boek Openbaring volledig uit de beeldspraak van het Oude Testament. Het is als een nieuwe bewerking, een hernieuwde verwerking, van beelden en gedachten die we vinden in Daniël, Ezechiël, Jesaja en Exodus. Alles in Openbaring lijkt op een hernieuwde verwerking van iets uit

het Oude Testament. Er staat geen enkel rechtstreeks citaat in. Maar het is verbazingwekkend hoeveel passages uit de Schrift hier opnieuw met elkaar zijn verweven door deze auteur — of, naar mijn overtuiging, door de Heilige Geest — en hoe de beeldspraak van het Oude Testament deel is gaan uitmaken van wat wij het boek Openbaring noemen.

Mensen die niet geloven dat het geïnspireerd is, zouden moeten speculeren over de vraag hoe een mens zo geniaal kon zijn dat hij honderden beelden uit het Oude Testament kon nemen en die zo verbazingwekkend tot een verhaal kon verweven als in het boek Openbaring is gebeurd. Naar mijn mening is het eerlijk gezegd, naar mijn eigen subjectieve oordeel, een van de bewijzen dat we te maken hebben met een boek dat God heeft geopenbaard en geïnspireerd, en niet met iets wat een mens in elkaar heeft gezet. Als het door een mens in elkaar is gezet, is het boek Openbaring waarschijnlijk het verbazingwekkendste staaltje compositie in de religieuze literatuur dat ooit is geschreven.

Het boek in het Oude Testament waarnaar het vaakst wordt verwezen en dat voor het boek Openbaring meer beelden levert dan enig ander boek, is in feite Jesaja. Meestal denken we aan Daniël. Wanneer we Openbaring lezen, denken we dat Daniël daar het meest op lijkt. Daniël lijkt er sterk op, maar Jesaja levert in feite meer materiaal voor Openbaring dan enig ander boek van het Oude Testament. In het boek Openbaring staan negenenzeventig toespelingen op zaken uit het boek Jesaja. Daarna komt Daniël. In het boek Openbaring staan drieënvijftig toespelingen op Daniël.

We hebben het over een kort boek dat je waarschijnlijk in een halfuur kunt uitlezen. Het telt tweeëntwintig hoofdstukken, maar die zijn kort, en je kunt het boek waarschijnlijk in niet veel meer dan een halfuur uitlezen. Toch bevat het honderden toespelingen op het Oude Testament: negenenzeventig op Jesaja, drieënvijftig op Daniël en achtenveertig op Ezechiël. Trouwens, achtenveertig is een behoudende schatting. Onlangs las ik een artikel over Openbaring van iemand — ik weet niet meer wie het was — maar hij geloofde dat het hele boek Openbaring een nieuwe bewerking van het boek Ezechiël is. Hij meende dat het boek Ezechiël het eigenlijke raamwerk voor het boek Openbaring levert. Het was een nogal intrigerende these, maar ik had

geen tijd om die echt te analyseren. Ik was met iets anders bezig en kwam het toevallig tegen. Volgens deze auteur waren er in Openbaring eerder vierentachtig dan achtenveertig toespelingen op Ezechiël.

Het boek Openbaring zinspeelt 43 keer op iets in de Psalmen. In Openbaring zijn er 27 parallellen met Exodus, 22 met Jeremia en 15 met Zacharia. Dat is meer dan één keer per hoofdstuk van Zacharia. Zacharia telt maar 14 hoofdstukken, en toch zijn er 15 plaatsen in Zacharia waarop in het boek Openbaring wordt gezinspeeld. Er wordt negen keer gezinspeeld op Amos en acht keer op het boek Joël.

Als je die allemaal bij elkaar optelt, kom je op een paar honderd. Ik heb het niet uitgerekend, maar je kunt het intuïtief wel zien. Je ziet dat het bij elkaar zeker meer dan tweehonderd is. We kunnen zien hoe grondig het boek Openbaring de rest van de Schrift erbij betreft. Daar zullen we het zo meteen nog wat meer over hebben. Maar ik wil zeggen dat het boek Openbaring geen enkel ander deel van de Bijbel citeert en honderden keren op verschillende gedeelten zinspeelt. Het gebruikt beelden uit andere delen van de Bijbel, maar gebruikt ze niet op dezelfde manier. Dat is nog creatiever, of gewoon verwarrend.

17

Oude beelden met een nieuwe betekenis

Zo wordt ons bijvoorbeeld over de twee getuigen in Openbaring hoofdstuk 11 verteld dat zij de twee olijfbomen zijn die in de tegenwoordigheid van de Heere staan. Dat beeld komt, zoals iedereen die het Oude Testament kent zal herkennen, uit Zacharia hoofdstuk 4. Daar zijn twee gezalfden die voor de Heere staan. Zij worden de twee olijfbomen genoemd. Daar haalt het boek Openbaring de uitdrukking ‘de twee olijfbomen’ vandaan: uit Zacharia hoofdstuk 4.

Maar over het algemeen geloven geleerden dat de twee olijfbomen in Zacharia 4 Zerubbabel en Jozua zijn, de politieke en godsdienstige leiders van de ballingen die in de tijd van Zacharia uit Babylon terugkeerden. Met andere woorden, als de geleerden over het algemeen gelijk hebben, zouden de twee olijfbomen in Zacharia Zerubbabel en Jozua zijn, mannen die vijf en een halve eeuw vóór Christus leefden. Maar dat zijn

de twee getuigen beslist niet. Ik ken geen enkele commentator of geleerde die de twee getuigen in Openbaring zou vereenzelvigen met Zerubbabel en Jozua. Misschien vereenzelvigen ze hen met Elia en Henoch, of met Elia en Mozes, of met een ander tweetal. Maar ik heb nog nooit ook maar één theorie gehoord die zegt dat het Zerubbabel en Jozua zijn. En toch verwijst de term ‘de twee olijfbomen’, zoals ze genoemd worden, in het Oude Testament naar die andere mannen. Het beeld wordt overgenomen en opnieuw gebruikt, maar anders toegepast.

Eén commentator op het boek Openbaring noemde zijn commentaar *A Rebirth of Images*. Daarmee bedoelde hij dat Openbaring beelden uit het Oude Testament heeft genomen en ze als het ware heeft laten reïncarneren in andere situaties en met andere betekenissen. Zoals ik zei, maakt dat het heel creatief en ook heel verwarrend. Maar het is niet zo dat we er geen betekenis aan kunnen geven. Ik geef toe dat het boek heel verwarrend is, en ik geef beslist toe dat ik niet alles erin begrijp. Maar ik ben er al ongeveer 43 jaar mee bezig en ik denk dat we de meeste dingen in het boek Openbaring enigszins kunnen begrijpen. Er zullen enkele dingen zijn waarbij ik eenvoudigweg zal moeten zeggen: ‘Ik weet niet wat ze betekenen.’ Maar een deel van de moeilijkheid is dat het zo’n ingewikkeld weefsel is van Bijbelse beelden uit andere delen van de Bijbel, die nu op vernieuwende en nieuwe manieren zijn samengebracht.

18

Christus’ bloed als beeld van de uittocht

Een van de manieren waarop het boek Openbaring met de rest van de Schrift omgaat, is dat het beelden herhaalt, vooral uit de tijd van de uittocht. Veel verwijzingen in het boek Openbaring roepen de uittocht in herinnering. In Openbaring 1:5 zegt de Alexandrijnse tekst bijvoorbeeld dat Christus ons door Zijn bloed heeft bevrijd. Als je de King James of de New King James hebt — en tussen haakjes, ik gebruik bij deze studie de New King James — dan volgen die de Textus Receptus, en daarin staat het anders. In de Textus Receptus staat dat Hij ons met Zijn bloed heeft gereinigd of gewassen. In de Alexandrijnse tekst, die door alle moderne vertalingen wordt gebruikt, staat dat Hij ons met Zijn bloed heeft bevrijd.

Het is moeilijk om tussen die twee te kiezen, omdat beide door kruisverwijzingen bevestigd zouden kunnen worden. Er zijn beslist andere verwijzingen die zeggen dat Jezus ons door Zijn bloed heeft gewassen. Zo staat er in 1 Johannes 1:7:

Maar als wij in het licht wandelen, zoals Hij in het licht is, hebben wij gemeenschap met elkaar, en het bloed van Jezus Christus, Zijn Zoon, reinigt ons van alle zonde.

1 JOHANNES 1:7

en op andere plaatsen wordt gesproken over gewassen worden in het bloed. Zelfs verderop in Openbaring staat:

En ik zei tegen hem: U weet het, mijn heer. En hij zei tegen mij: Dezen zijn het die uit de grote verdrukking komen; en zij hebben hun gewaden gewassen en ze hebben hun gewaden wit gemaakt in het bloed van het Lam.

OPENBARING 7:14

Dat Openbaring 1:5 zegt dat Christus ons in Zijn bloed heeft gewassen, is dus volkomen orthodox en passend.

Maar veel handschriften, de oudste, zeggen:

en van Jezus Christus, Die de getrouwe Getuige is, de Eerstgeborene uit de doden en de Vorst van de koningen der aarde. Hem Die ons heeft liefgehad en ons door Zijn bloed van onze zonden heeft bevrijd,

OPENBARING 1:5

Ook dat levert theologisch gezien helemaal geen moeilijkheid op, maar het roept wel het beeld van het Pascha op. Het bloed van het paaslam, dat op de bovendorpels en deurposten van de huizen van Israël in Egypte werd aangebracht, bevrijdde hen uit

Egypte. Dat was hun verlossing uit de macht van de farao. Als er staat dat wij door Zijn bloed zijn bevrijd, zou dat Christus, ons Pascha, in herinnering roepen. Zo noemt Paulus Christus in 1 Korinthe 5:7. Paulus zegt:

Verwijder dan het oude zuurdeeg, opdat u een nieuw deeg zult zijn. U bent immers ongezuurd, want ook ons Paaslam is voor ons geslacht: Christus.

1 KORINTHE 5:7

Het is dus het een of het ander. Als je de voorkeur geeft aan de oudste handschriften, luidt de uitdrukking:

Hij heeft ons bevrijd door Zijn bloed, wat een duidelijke zinspelende op de uittocht is. Dat zou goed passen bij veel van de rest van het boek Openbaring, waarin de uittocht eveneens doorklinkt.

19

Egypte en de draak als vervolgers

Zo wordt de vervolger van Gods volk in Openbaring 11:8, die met Jeruzalem wordt vereenzelvigd, in geestelijke zin Egypte genoemd. Met andere woorden, Jeruzalem is het nieuwe Egypte geworden. Israël werd oorspronkelijk uit Egypte bevrijd, maar nu is Jeruzalem het nieuwe Egypte geworden, de nieuwe vervolger. In geestelijke zin wordt het Egypte genoemd.

De draak die de vrouw in Openbaring 12:3 vervolgt, lijkt ook op Egypte. In Ezechiël 29:3 en Psalm 74:13 wordt Egypte aangeduid als de draak in de zee. Dat is een beeld voor Egypte dat in sommige passages van het Oude Testament wordt gebruikt. Bij de vervolging van de vrouw door satan wordt het beeld van een draak gebruikt. Dat zou de Joodse lezer doen denken aan het beeld van Egypte dat het volk vervolgde.

Het is interessant dat de vrouw sterk op Israël lijkt. Ze heeft een kroon van twaalf sterren op haar hoofd, ze is met de zon bekleed en ze staat op de maan. Al die dingen doen denken aan de droom van Jozef over het gezin van Jakob: de zon, de maan en de

elf sterren die voor hem neerbogen. De vrouw in Openbaring 12 wordt op de een of andere manier met Israël vereenzelvigd. De draak doet denken aan Egypte, hoewel de draak in Openbaring natuurlijk satan is. De beeldspraak doet denken aan Egypte, en de draak jaagt de vrouw de woestijn in. Dat is wat er bij de uittocht gebeurde. Egypte achtervolgde Israël en zij vluchtten de woestijn in. En wat gebeurde er toen? In Openbaring 12 onderhoudt God haar in de woestijn, net zoals God manna naar Israël zond en hen in de woestijn onderhield. Zelfs in de woestijn opent de aarde zich en verzwelgt een watervloed die de draak uitzendt. Zo opende de aarde zich ook om Korach en zijn opstand te verzwelgen, na de uittocht. Er zijn hier dus veel beelden van de uittocht. In sommige gevallen zijn ze wat esoterisch, maar ze zijn echt zo bedoeld.

20

De plagen en het lied van Mozes

We zien dat de plagen in Openbaring voor het grootste deel herhalingen zijn van de plagen van Egypte. Er waren tien plagen in Egypte. Ze worden niet allemaal herhaald in Openbaring, maar de meeste wel. In Openbaring vind je een plaag van duisternis, een plaag van hagel, een plaag van sprinkhanen, een plaag van zweren, een plaag van kikkers, een plaag waarbij water in bloed verandert, enzovoort. Dit zijn doelbewuste verwijzingen naar de uittocht.

We moeten voorzichtig zijn met de aanname dat dit letterlijke gebeurtenissen zijn. Het boek Openbaring is een apocalyps en maakt gebruik van symboliek. De uitspraak dat alle oceanen in bloed veranderden, alle vissen stierven en alle schepen op zee zonken, is behoorlijk aangrijpend. Veel mensen zeggen: ‘Dat gaat in de eindtijd gebeuren.’ Misschien wel en misschien niet. Ik weet niet zo zeker of hiermee wordt voorspeld dat zoiets in de eindtijd zal gebeuren. Ik weet niet eens zeker of het überhaupt letterlijk is. Maar het is bedoeld om te herinneren aan de plagen van Egypte en om wat er in dit verhaal gebeurt daardoor te verbinden met wat er bij de uittocht gebeurde. We zullen deze dingen natuurlijk afzonderlijk bekijken wanneer we eraan toekomen.

Degenen die in Openbaring behouden worden, zingen het lied van Mozes. In Openbaring 15:3 staat:

En zij zongen het lied van Mozes, de dienstknecht van God, en het lied van het Lam, met de woorden: Groot en wonderbaarlijk zijn Uw werken, Heere, almachtige God; rechtvaardig en waarachtig zijn Uw wegen, Koning van de heiligen!

OPENBARING 15:3

21

De hemelse tabernakel in Openbaring

In Exodus 15 zongen ze het lied van Mozes nadat ze door de Rode Zee waren getrokken. In Openbaring 15 zingen de behoudenen, die in de hemel lijken te zijn, ook het lied van Mozes. Waarom? Omdat hun verlossing, die ook het lied van het Lam is, overeenkomt met de verlossing die in het boek Exodus in het lied van Mozes werd gevierd.

Direct nadat Israël uit Egypte was gekomen, gaf God ook instructies voor het bouwen van de tabernakel, voor het meubilair van de tabernakel, enzovoort. Het grootste deel van dat tabernakelmeubilair verschijnt opnieuw in het boek Openbaring, boven in de hemel. Toen God Mozes vertelde hoe hij de ark, de tafel met de toonbroden enzovoort moest maken, zei God telkens weer:

Zie dan erop toe dat u het maakt naar zijn ontwerp, dat u op de berg getoond is.

EXODUS 25:40

Dat klinkt alsof de tabernakel en zijn meubilair, die door Mozes werden gemaakt, vervaardigd werden naar een bepaald archetype dat God hem had laten zien. Misschien was dat een bovenaardse, hemelse tegenhanger die aan Mozes werd getoond en waarvan hij in de tabernakel een aards model moest maken.

Het is mogelijk dat Johannes diezelfde hemelse tegenhanger zag. Want wanneer hij boven in de hemel is, ziet hij dingen zoals de gouden kandelaar. Hij ziet de ark van het verbond. Hij ziet het offeraltaar. Hij ziet het heilige der heiligen. Door het hele boek Openbaring heen worden deze dingen genoemd als zaken die Johannes in de hemel ziet. Ze doen beslist denken aan de uittocht, aangezien die dingen voor het eerst in Exodus voorkomen en daar worden beschreven.

22

Ballingschap en de val van Babylon

Openbaring bevat deze verwijzingen naar de uittocht, maar ook verwijzingen naar de Babylonische ballingschap. Niet zo veel, lang niet zo veel. Maar in het Oude Testament lijkt de Babylonische ballingschap op de slavernij in Egypte. Tweemaal in de geschiedenis van Israël bevond het hele volk zich in slavernij in een vreemd land, ver van het beloofde land: eenmaal in Egypte en eenmaal in Babylon. In beide gevallen bevrijdde God hen en bracht Hij hen terug naar het beloofde land. Bij de uittocht ontsnapten ze uit Egypte en kwamen ze uiteindelijk in Kanaän terecht. In het Babylonische geval mochten de Joden teruggaan en hun volksbestaan herstellen, doordat Cyrus de Pers Babylon veroverde. Tweemaal bevrijdde God Israël uit slavernij: bij de uittocht en bij de terugkeer van de ballingen uit Babylon.

Beide gebeurtenissen zijn in het Oude Testament voorafbeeldingen. Het zijn voorafbeeldingen van het behoud dat de Messias ons brengt. Het behoud dat Christus brengt, is een tweede uittocht. Het is een tweede bevrijding uit ballingschap. In Openbaring vormen de uittocht en de Babylonische ballingschap een achtergrond die sommige visioenen kleurt.

Ik noemde bijvoorbeeld al dat Babylon daar voorkomt. Babylon is de vijand die dronken is van het bloed van martelaren. In Openbaring wordt ons vaak gezegd:

En een andere engel volgde, die zei: Zij is gevallen, zij is gevallen, Babylon, de grote stad, omdat zij alle volken van de wijn van de toorn van haar hoererij heeft laten drinken.

OPENBARING 14:8

Dat is precies wat er gebeurde toen God Israël uit Babylon bevrijdde. Jeremia hoofdstuk 51 spreekt erover hoe Babylon gevallen is. Die woorden komen zelfs uit Jeremia. Daar wordt voorspeld dat God Babylon ten val zou brengen door de Meden en de Perzen, waardoor Israël bevrijd zou worden. Het is als een tweede uittocht, deze keer uit Babylon. De beeldspraak van die historische tweede uittocht wordt nu gebruikt naast echo's van de oorspronkelijke uittocht. Nu valt Babylon opnieuw.

23

De Eufraat en de historische val van Babylon

Interessant genoeg gebeurt er in Openbaring 16, wanneer de schalen worden uitgegoten, onder andere dit: de rivier de Eufraat droogt op om de weg vrij te maken voor de koningen uit het oosten. Als je populaire commentaren op Openbaring leest, wordt vaak gezegd dat dit iets is wat in de periode van de grote verdrukking zal gebeuren. De koningen uit het oosten zijn volgens hen China. Je hebt dit waarschijnlijk wel gehoord als je al een tijd meeloopt.

Het Chinese leger, dat tweehonderd miljoen man telt, zal oprukken naar de slag bij Armageddon. Met dat doel zal God de rivier de Eufraat laten opdrogen. Ik meen dat het Hal Lindsey was die zei dat de Russen een dam hebben gebouwd bij het begin van de rivier de Eufraat, zodat het kan gebeuren. Ze kunnen de Eufraat afdammen, waarna de Chinese legers erdoorheen kunnen trekken. In Openbaring staat:

En de zesde engel goot zijn schaal uit over de grote rivier, de Eufraat. En haar water droogde op, zodat de weg gereedgemaakt werd voor de koningen uit de richting waar de zon opgaat.

OPENBARING 16:12

Prachtig.

Maar is het bij iemand opgekomen dat we niet meer in een tijd leven waarin rivieren een obstakel vormen voor legers? Je hoeft rivieren niet te laten opdrogen om een land binnen te vallen. Meestal kom je door de lucht, of je komt helemaal niet. Je stuurt gewoon je raketten vooruit. Rivieren laten opdrogen was iets wat voor legers in de oudheid moest gebeuren, niet voor moderne legers. Als de rivier de Eufraat zou opdrogen, zou dat werkelijk geen enkel verschil maken voor een Chinese strijdmacht die Israël binnenvalt. Ze hoeven de rivier de Eufraat niet te laten opdrogen. De rivier zou hen nog geen seconde vertragen. Om te suggereren dat dit dát voorzegt, is naar mijn mening dwaas, als ik zo onbeleefd mag zijn.

Maar het is wel zinnig om te onderkennen dat het opdrogen van de rivier de Eufraat, zodat de koningen uit het oosten kunnen binnenkomen, een echo is van de val van Babylon in het Oude Testament. De val van Babylon wordt immers herhaaldelijk genoemd in het boek Openbaring. Dat de rivier de Eufraat opdroogde om de weg vrij te maken voor de koningen uit het oosten, herinnert ons daarom aan de manier waarop Babylon in de geschiedenis is gevallen. Kores, de koning van Perzië uit het oosten, trok met zijn legers op tegen Babylon. Hij kon de stad alleen binnendringen onder de muren door, waar de rivier de Eufraat stroomde. Daarom leidde hij de rivier om, liet de Eufraat opdrogen en liet zijn legers, de koningen uit het oosten, onder de muur door trekken. Zo veroverde hij Babylon. Zo viel Babylon.

De taal van Openbaring doet denken aan de val van Babylon. Waarom? Omdat dat op nog een uittocht leek. Dat lijkt op het oordeel over Egypte, waardoor Israël uit Egypte ontsnapte en naar het land ging. De val van Babylon was dus nog een geval van hetzelfde verschijnsel. God bevrijdt Israël, zodat het kan teruggaan naar zijn land. Dit zijn de beelden die samen het decor van het boek Openbaring vormen.

Het gaat natuurlijk niet over die gebeurtenissen. Het gaat over iets anders, iets na de tijd van Johannes, dat in beginsel op die dingen lijkt. Het boek Openbaring gaat duidelijk over een of andere vorm van behoud, een of andere goddelijke bevrijding en een of ander oordeel over de vijanden van Gods volk, zodat Gods volk wordt vrijgemaakt om het ware Israël van God te zijn. Waar Openbaring ook over gaat, het is zoiets. En dat lijkt sterk op die andere gebeurtenissen waarvan de beeldspraak in Openbaring echo's bevat.

24

De twee getuigen als beeld van Christus

Een andere interessante historische situatie waarvan op één plaats in Openbaring een echo klinkt, is het leven en de bediening van Jezus. Dat gebeurt in het verhaal van de twee getuigen. Ik geloof dat de twee getuigen symbolisch zijn, hoewel ik in drieënveertig jaar tijd de letterlijke twee getuigen vaak heb ontmoet. Als je zoveel reist als ik, kun je niet anders dan hier en daar de twee getuigen tegenkomen.

Ik pikte eens twee lifters op die me vertelden dat zij de twee getuigen waren. Het waren hippies. Ik denk dat ze wiet hadden gerookt en het boek Openbaring hadden gelezen. Aan hen was geopenbaard dat zij de twee getuigen waren. Onlangs stuurde Elia mij in alle ernst een e-mail. Hij zei dat hij binnenkort Henoeh zou ontmoeten. Ze zouden naar Jeruzalem gaan en zij waren de twee getuigen. Niet alle christenen zijn geestelijk gezond. Als je in evenveel christelijke kringen verkeert als ik, zul je hen tegenkomen: de twee getuigen.

Naar mijn mening zijn de twee getuigen echter niet letterlijk twee personen. De twee getuigen zijn symbolisch, net als veel andere dingen in het boek Openbaring. De beeldspraak waarmee ze symbolisch worden beschreven, is doelbewust ontleend aan

het werkelijke historische leven van Christus. Op dezelfde manier zijn sommige beelden van plagen ontleend aan de historische uittocht, of wordt er gezinspeeld op de historische val van Babylon. Het historische leven van Jezus levert het patroon voor de symbolische beschrijving van de twee getuigen.

Ze dienen drieënhalf jaar lang, net als Jezus. Hun bediening gaat gepaard met wonderen, net als die van Jezus. Aan het einde der tijden worden ze vervolgd, net als Jezus, en ter dood gebracht, net als Jezus, in de stad waar Jezus gekruisigd werd, zoals uitdrukkelijk staat in hoofdstuk 11, vers 8. Daarna zijn ze drie dagen dood, en vervolgens staan ze weer op en varen ze op naar de hemel, net als Jezus.

Ik geloof niet dat die gebeurtenissen in de toekomst letterlijk met een bepaalde groep getuigen zullen plaatsvinden. Vergeef me als je het daar niet mee eens bent, maar mijn eigen bestudering van het boek Openbaring heeft mij ervan overtuigd dat ook dit, net als de rest van het boek, zeer symbolisch is. Maar wat ik wel kan herkennen, is dat de twee getuigen, wie ze ook vertegenwoordigen — en daar heb ik een behoorlijk uitgesproken mening over, maar je zult tot hoofdstuk 11 moeten wachten om te horen wat die is — duidelijk met Jezus worden vergeleken. De beeldspraak van de drieënhalf jaar durende bediening, de dood, de opstanding en de hemelvaart na drie dagen is ontleend aan het werkelijke historische leven van Christus en wordt symbolisch toegepast op de levensloop van wie de twee getuigen ook mogen zijn. In de loop van deze inleiding, voordat we daadwerkelijk hoofdstuk 1, 2, 3 enzovoort gaan behandelen, zullen we de vier visies op Openbaring bespreken, de vier benaderingen. Misschien weet je dat ik enkele jaren geleden een boek heb geschreven met de titel *Revelation: Four Views*. In dat boek maak ik niet bekend welke visie mijn voorkeur heeft. Ik zet eenvoudigweg vier visies naast elkaar uiteen, zo objectief als ik maar kan. Afgaande op de recensies op Amazon.com vinden de meeste mensen kennelijk dat ik er behoorlijk goed in ben geslaagd mijn eigen visie verborgen te houden, al is het niet volmaakt. Als je mijn boek leest, kun je beslist zien welke visie ik niet juist vind. Maar welke visie ik wel juist vind, is niet zo gemakkelijk te achterhalen, omdat mijn eigen visie een mengvorm is.

Vier benaderingen zonder vastgelegde voorkeur

De waarheid is dat er vier onderscheiden benaderingen zijn, en ik benader het boek Openbaring zonder voorkeur, zo objectief als een mens maar kan zijn. Voor mij staat er niets op het spel. Als ik een boek over Openbaring had geschreven waarin ik een van de visies verdedigde, zou ik onder druk staan om die visie te blijven verdedigen. Nadat ik het boek had geschreven, dacht ik dat ik misschien een bijlage zou schrijven waarin ik zou vertellen wat ik geloof. Toen dacht ik: „Nee, dat kan ik beter niet doen.” Ik ben tenslotte in de loop van mijn onderwijsloopbaan drie keer van visie veranderd. Stel dat ik dat nog eens doe? Ik wil niet officieel vastleggen dat ik een bepaalde visie aanhang, om vervolgens van visie te veranderen en te wensen dat ik het nooit had gepubliceerd.

Ik heb vaak gedacht: stel dat Hal Lindsey vandaag van gedachten veranderde? Veertig miljoen mensen hebben zijn visie gelezen. Hij heeft iedere andere visie dan de zijne belachelijk gemaakt, volgehouden dat zijn visie juist is, boek na boek geschreven en er miljoenen dollars aan verdiend. Stel je dan voor dat hij zou beginnen te denken: „Wacht eens even, misschien klopt deze toch niet.” Nee, hij kan die gedachten niet eens toelaten. Ik blijf liever vrij om na te denken en leg mijn visie daarom liever niet officieel vast, tenminste niet in gedrukte vorm. Maar terwijl we het boek behandelen, zal ik je vertellen wat mijn visie is.

Het punt is dat ik in dit debat werkelijk geen partij heb gekozen. Het is niet zo dat ik me ergens toe verplicht heb of een bepaalde agenda heb om één specifieke visie te verdedigen. Maar ik ben wel tot conclusies gekomen die mij overtuigen. Toch wil ik dat mensen weten wat alle visies zijn en waarom mensen ze aanhangen. Ik wil je de sterke kanten van elke visie geven, zodat je die kunt beoordelen, en ook wat volgens mij de bezwaren tegen elke visie zijn, zodat je die kunt beoordelen. Daarna kun je zelf een beslissing nemen. Dat is wat we in de loop van deze inleiding zullen doen. We zullen die visies overzien en de sterke en zwakke kanten van elke visie tegen elkaar afwegen.

Om verder te lezen

Alle bijbelteksten die in deze lezing aan bod komen, in de volgorde waarin ze gebruikt zijn.

- Openbaring 14:20
- Openbaring 5:6
- Openbaring 21:2
- Openbaring 17:9-11
- Openbaring 17:18
- Openbaring 2:20
- Openbaring 11:8
- Jesaja 13:10
- Spreuken 30:27
- Spreuken 24:16
- Psalmen 119:164
- Ezechiël 5:2
- Psalmen 50:10
- Deuteronomium 7:9
- Psalmen 90:4
- 2 Petrus 3:8
- Openbaring 2:10
- Openbaring 17:12-13
- 1 Johannes 1:7
- Openbaring 7:14
- Openbaring 1:5
- 1 Korinthe 5:7
- Openbaring 15:3
- Exodus 25:40
- Openbaring 14:8
- Openbaring 16:12

Lezing © Steve Gregg / The Narrow Path. Nederlandse vertaling © 2026 Vers voor Vers. De bijbeltekst in deze uitgave is ontleend aan de Bijbel in de Herziene Statenvertaling, © 2010/2016 Stichting HSV.